

Stiwen LIKOK

Tötänleýin

TANYŞLYK

(Hekaýa)

Ol pulman¹ otlusynyň çilim çekilýän kupesine girende, ýeke özüm otyrdym. Onuň egninde ýakasy sütünli paltosy, elinde bolsa elli dollarlyk çemedany bardy. Ol goşuny ýerleşdirip durka, birdenkä maňa gözi düşdi.

— O-how! Kimi görýän! — diýip, meni görenine begenjinden ýaña ýüzüne nur çäýýlyp gitdi.

— O-how! Kimi görýän! — diýip, men hem onuň sözlerini gaýtaladym.

— Eý, Hudaý! — diýip, elimi goýbermän, gysyp durşuna — Seň bilen gabatlaşaryn diýip, asyl, kelläme-de getirmeýärdim! — diýdi.

— Menem şol pikirde! — diýip, öz ýanymdan oýa batdym. Ol maňa has dikanlap seretdi-de:

— Öňkiňden birjigem üýtgemänsiň! — diýdi.

— Senem şeýle! — diýip, çyna berimsiz gürledim. Ol öz-özi bilen ylalaşmaýan ýaly, maňa gaýtadan tiňkesini dikdi:

— Ýok-ýok, näme diýseňem, sen az-kem daýawlaşypsyň — diýip, sözünüň üstünü ýetirdi.

— Aý, hawa, biraz daýawlaşan bolmagymam ähtimal. Ýöne sen şonda-da menden daýawrak ýaly-la — diýdim. Dogrusy, beýle diýmek bilen, «daýawlaşmak» meselesini birýan ýüzli etmäge çalşypdym.

— Aý, ýok, seň-ä şol öňkölügiň, eger-eğer üýtgemänsiň — diýip, çekinmän sözümü bassyr-ýussursyz dowam etdim. Kellämde bolsa onuň kimdigi baradaky pikirler at salýardy. Bu asyl dogup-dörälim bári duşan jemendäm däl. Teý, ýadyma salyp bilmedim. Beý diýsem, ýatkeşligimden zeýrendigim däl. Tersine, ýatkeşligim edil daşa ýazylyan ýaly. Elbetde, bolýan zat, käte adamlaryň adyny ýa-da ýüz-keşbini

ýadyma salyp bilmän kösenýän. Galyberse, egin-eşiklerine asyl hem pitiwa etmämsoň, ýadyma düşürip bilmeýän wagtlarym seýrek däl. Ýöne ýaňky ýaly ownuk-uşak zatlar diýäýmeseň, aňsat-aňsat bir gören adamymy tanaman durmazdym. Özi-de muny gowy başaryardym. Hatda adyny ýa-da ýüz-keşbini hakydama getirip bilmäýemde-de, kelesiň ujuny ýitirip, aljyrajak gümanym ýokdy. Şeýle ýagdaýdan baş alyp çykmak, tüýs başaryan zadymdy. Sowukganlylyk bilen akylyňy ele alsaň bolany, yzyny oňarsa bolýardy. «Dostum» oturdy-da:

— Soňky gezek görşenimize, gör, näçe wagt geçipdir — diýdi.

— Hakyky, gör, näçe wagt! — diýip, menem gussa gatşykly suňşurdym. Men özümiň hem bu aýraçlyga neneň-niçik döz gelendigimi täze «dostuma» görkezmäge çalşypdym.

— Arman, wagt diýeniňem şeýle bahym geçýärdä...

— Ah, edil göz açyp-ýumasy salym-da... — diýip, onuň sözleri bilen göwnühoş halda razylaşdym.

— Be-e, oturyplar haýran galýan. Durmuş öz akymy bilen dowam edýär, tanyş-bilişleriň hersi öz ýoly bilen ýitip gidýär, hiç zat öňkölüğine galanok. Dogrusy, bu hakda kän oýlanýan. Käýarym bolsa: «Ýeri, ol köne dostlarymyz nirelerde galdy?» diýip ýatlaýan.

— Hawa, menem ýatlaýan — diýdim.

Dogrudanam, edil şol pursat men bu barada oýlanýardym. Şular ýaly ýagdaýlarda iru-giç gürründeşiň

¹ Pulman otusy — tizligi ýokary, wagonlarynda ähli amatlyklary bolan otly. Onuň ady amerikan inženeri Pulman bilen baglanyşykly.

bilen «köne dostlar», «öňki oğlanlar» ýa-da «öňki ala-goh bolşup gezen toparymyz» diýip, söz açýlýa-nyna öwrenşiklidim. Hut, şu gürrüňlerden onuň kim-digine göz ýetirmäge yş açyljakdy. Ol:

— Sen dogduk ýeriňe baryp gören-ä dälmi? — di-ýip sorady.

— Ýok, bir gezegem barmadym — diýip, arka-ýyndan dogumly gürlädim. Beýle soraga berilmeli jogabam şudy. Tä şol «dogduk ýerimiň» niredigi ýü-ze çykýança, şeýleräk jogaplary göz önüne tutmaly-dygyny aňypdym.

— Ýogsa-da, kän bir aýagyňam çekip duran däl-dir-le.

— Edil şu günler-ä elem degenok — diýip, gaty sypaýyçylykly gürlädim.

— Wah, düşüňän-le! Ýöne sorayýan-da.

Gürrüňimiz birsalym dymşylyga ýazdy. Dogrusy, birinji utugy eýýäm gazanypdym. Gepiň gerdişine görä, öňlerem känbir gidesim gelip durmadyk dog-duk mekany barmyş. Ynha, şunuň üstünde welin, gürrüňi uzatsa boljakdy. Ara düşen böwşenligi onuň özi bozdy:

— Hawa, käte öňki oğlanlar bilen gabatlaşam-da seni sorayarlar, «Habar-hatyr barmy ondan?» diýýär-ler.

«Ah, görgülilikler» diýip oýlandym, ýöne daşyma çykarmadym. Şu pursat «aýgytly bir urgynyň» wag-tydygyna göz ýetirdim-de, öňküje ulanyan usulyma baş goşdum. Özem şeýle bir çynlakaý keşbe girdim welin, heý goýaý!

— Be-e, şeý diýseňizläň! Hany, bi Billi nirede? Aýatda dirimikä bir şo?!

Men bu soragy şeýle arkaýynlyk bilen berdim. Se-bäbi köne ülpetleriň hersiniň öz «Billisi» bardy.

— Hawa, şol bar-da. Ol bu günler Montanada mal-darçylyk bilen meşgullanýar. Geçen ýazda men ony Çikagoda gördüm. Aý, ol agramyny iki funta dagy ýetiräýipdir-how! Sen-ä ony görseň tanamaýmasaň!

«Bolmanam tanajak gümamym barmy» diýip my-dyrdandym.

— Eýse, Pit nirede? — diýip, ikinji soragy suňşur-dym. Gorkjak aladam ýokdy. Pit hem ýörgünli atlar-dandy.

— Billiň dogany Pite diýýäňmi?

— Hawa, hawa. Şol Billiň agasy bar-a, Pit. Edil özi. Şony-ha ýygy-ýygy ýatlaýan men...

— Baý-bow! Seň öňküje Pitiň ýok indi... Onuň iki gözi dört boldy — diýdi-de, nätanys adam kikirdäp gülüp başlady — Gör-le, muň habaram ýok. Ol öý-lendi ahyryn!

Menem kem galar ýaly däl, heziller edip güldüm. Şular ýaly ýagdaýda, garaz, biri öýlenäýse bolany, gülmelikä öýdülerdi. Onsoň bi Piter dagy (kimem bolsa şol) öýlenen bolsa, güljegimiz görmetindi. Me-nem bu täzelige şeýle bir gülmek güldüm, şeýle bir gülmek güldüm welin, goýar ýerde goýmadym... Dogrusy, käşgä, şu otly durýança, yzyny üzmän gü-lüp biläýsedim diýdim. Öňümde bary-ýogy 50 millik ýol galypdy. Täriňi tapsaň-a elli mil hem bolsa gülüp gitse bolardy. Ýöne «dostumyň» muny birhili görjegi ikuşsuzdy.

— Telim gezek dagy saňa hat ugratmakçam bol-dum. Has-da ýitgiň barada eşidenimde... — diýip, ýuwardy-da, çynlakaý äheňe girdi.

Sesimi çykarmadym. Näme ýitirdimkäm?! Pulmu-ka?! Eger şeýle bolsa näçeräk bardyka?! Nädip ýi-tiräýdimkäm?! Be-e, çokderje zyýan çekdimmikäm, ýa-da sähelçemikä?!

— Wah, bu ýitgiň öwezini dolar ýaly däl-dir-le — diýip, ol agras keşbe girip sözünü dowam etdi.

— «Diýmek, gatyja zyýan çekipdirin-dä». Ýöne bir agyz hem gürlämedim. Çigişdiren düwnüni özi çözeýänçä garaşdym.

— Aý, hawa-da, bir başa — bir ölüm diýleni. Çek-meseň, alajyň näme... — diýip, «dostum» gürrüňi ýe-ne özi dowam etdirdi.

«Ölüm! Gör-ä, häliden bari şo hakda gürläýän diý-sen-e!». Begenjimen tas synçyglawugym tutupdy. Wah, muň işi haýyr-la! Beýle ýagdaýda «ölüm öz ba-şyny çaraýar-la». Bir söz diýmän, kimiň öleni bilin-ýänçä garaşyp oturybermeli. Bar bolany.

— Hawa... Eliňden gelýän zat ýok. Ýöne muň baş-ga tarapy hem bar-da — diýip mydyrdandym.

— Gaty dogry. Has-da şeýle durmuşda ýaşap, şun-ça ýaşy arka atansoň... Ýalňyşmasam, soňky demine çenli ýüzüniň nury gitmedi, özem sagdyndy — diýip, ol şeýle ýürekdeşlik bilen sözünü dowam etdirdi. Me-nem sözümüň ýol alanyna begenip:

— Hawa. Görgüli, öz ýatalgasynda dik oturardy, soňky birnäçe günün içinde dagy çilim çekmänem çykardy, pahyr — diýdim.

— Näme? — diýip, ol aňk-taňk boldy — Siziň eneňiz...

«Wiý, ol enem diýsene! Diýmek...»

Öz eden akmaklygyma janym ýanyp:

— Bagyşlaň, enemiň dik oturmaga gurbaty çatar-dy, gapdalynda çilim hem çekilerdi. Hawa, hawa, ol öwrendiklidi; ýanynda kitap hem okalardy, çilim hem çekilerdi. Ýekeje zat onuň kalbyna giňlik salar-dy, olam...

Men sözümi tamamlap-tamamlamankam, otlymyzyň alaşakyrdy bolup **semaforlaryň**¹ deňinden geçip, durmaga hyýallanyandygyny duýdum. «Dostum» alahasyrды bolup, penjireden garady. Ýüzünde alada görünýärdi.

— Eý, Hudaý! Bu demir ýol menzili ýaly-la. Ah, geçenkide düşmelidim ahyry. Duşumyzdan geçirip-diris. Ýolbeleda aýtsaňyzlaň! Bärde otly näçeräk saklanarka? — diýip, gykylyklap, otlynyň uzyn geçelgesine kellesini uzatdy.

— Bary-ýogy iki minut, jenap. Otlymyz onsuzam gijä galýar — diýip, ýolbelet jogap berdi.

«Şepäm» şobada böküp ýerinden turdy-da, bir kowçum açary çykaryp, yhlas bilen çemedanyň gulpuna ilteşdirmäge durdy.

— Yzyna ugratmaly ýa-da şoňa meňzeş bir zat etmeli boljag-ow! Eý, al kakмыш gulp diýsänim! Bar pulum şu çemedanyň içinde ahyry! — diýip, uludan demini aldy. Meni bolsa häzir ol düşüp bilmän galar diýen gorky basmarlap barýardy.

— Ine, pul, al. Gulpý açjak bolup oturma! — diýip, jübimden elime ilen puly çykaryp, uzatdym. Ol elimdäki düýrlengi puly aldy-da, minnetdarlygyny bildirdi (Ol uçursyz aljyrady öýdýän, elimdäki puluň ählisini aldy).

— Wagtynda ýetişsem gerek!

Ol otludan böküp düşdi. Penjireden demir ýol menziliň garaşylýan otagyna tarap ýönelenini gördüm. Howlukman öz maýdalyna ýöräp barýardy. Men takatsyzlyk bilen garaşýardym. Ýolbeletler:

«Otly ugraýandyr! Otly ugraýar!» — diýip gygyrdylar. Jaňny sesi, otlynyň zoguldysy eşidildi. Otly ýola düşdi.

— Ah, akmak! Ýetişmedi! Bärde elli dollarlyk çemedany galdy ahyry! — diýip pikir etdim.

Men entegem penjiräniň ýanyndan aýrylman, onuň kimdigini biljek bolup azara galýardym. Şol barmana-da ýene ýolbelediň sesi gulagyma ildi. Ol ýanyňa kimdir birini alyp, wagony syryp gelýärdi. Ol:

— Jenap, ony halys gözlemedik ýerimiz galan däl-dir — diýdi.

— Men ony wagonda aýalymyň arkasyna diräp goýanymy bilýän ahyr — diýen nätanyş adamyň sesi gaharly çykdy. Ykjam geýnülüli ol kişi, oturan kupäme boýnuny uzatdy. Begenjinden ýaňa onuň ýüzi ýagtylyp gitdi. Ýöne bu gezek birinjiden tapawutlylykda ol meni göreni üçin däl-de, çemedana gözi düşdi...

— Ynha, ol! — diýip, ol çemedany garbap aldy-da, çykyp gitdi.

Ysgynym gaçyp, ýere özümi goýberipdirin. «Köne dostlar!», «Pitiň toýy!», «Enemiň ýogalmagy!». Görsen-e, bu bolýan zatlar! Ardurja giden pulum! Ah, indi ähli zat düşnükli! «Dostumam» özünden toslap gürrüň tapyp oturan bolsa nätjek! Onda-da bilkastlaýyn!

«Heý, akmak diýse!»

...Indiki gezek wagonda nätanyş adam bilen sözümläşsäm-da, dagy-duwara «akylymyň kändigini» görkezjek bolmaryn.

Iňlis dilinden terjime eden **Rozygöl GURBANGELDIÝEWA.**

¹ Semafor — el ýa-da baýdajyklary bilen berilýän ysarat.

Stiwen Likok Angliýada dogulsa-da, bütin ömrüni Kanadada ýaşapdyr. Ol bilimi Toronto şäherinde alýar. 1903-nji ýylda oňa Çikago uniwersitetiniň ykdysadyýet hem syýasat ylymlarynyň doktory derejesi berilýär. Likok birnäçe ýyllap Makgil uniwersitetinde mugallym bolup işleýär, Kanadanyň we Angliýanyň taryhy barada, ykdysadyýet barada birnäçe ylmy işleri ýazýar. Ýazyjy özüniň teýeneli hem güllüli çeper eserleri bilen bellidir. Ilki onuň eserleri talyp gazetinde çap edilipdir. Başda ol gazanç üçin kiçiräk hekayalar ýazyp başlapdyr. Şol hekayalar hem ony dünýä belli edýärler. 1915-1925-nji ýyllar aralygynda Likok iňlis dilinde döredýän iň meşhur ýazyjylaryň biri bolýar. Onuň zehinini Mark Twen, Jerom Klapka Jerom ýaly ýazyjylar bilen deňeýärler. Döredijiliginde Likoknyň ünsüni çekmedik zat ýok bolsa gerek, ol öz eserlerinde durmuşyň ähli tarapyny suratlandyrypdyr. Gahrymanlarynyň arasynda dürli kärdäki, dürli häsiýetli adamlara duş gelmek bolýar. «Edebi tegmiller» (1910), «Manysyz romanlar» (1911), «Çäkdän aňyrd» (1913), «Gysga aýlawlar» (1928), «Utopiýanyň gündizleri», «Şadyýanlyk hekayatlary» (1943) ýaly kitaplarda Stiwen Likoknyň iň ajaýyp eserleri, hekayadyr esseleri ýerleşdirilipdir. Umuman, ýazyjy manyly ömründe 61 kitap çap etdiripdir. Olaryň köpüsi dünýäniň birnäçe dillerine terjime edildi. Bu gün Stiwen Likok Kanada edebiýatynyň hem-de XX asyr dünýä edebiýatynyň nusgawy ýazyjysy hasaplanýar.

STIWEN LIKOK
(1869 — 1944)